

דוד אסף

רב משכיל מכאן, רבי חסידי מכאן

השוק החדש בברודי. ניתוק בין אוליגרכיות הממון לבין האליטה הרבנית

לבין האליטה הרבנית, שבעבר היו חטיבה אחת ועתה יכולים להיות מנוכרים אלה לאלה. גרטנר מתאר את עימותיו הקולניים של קלוגר עם גורי' מים בקהילה ומחוצה לה ומגדירו "פוסק בריזומטי", שנתנה מיוקרה עצומה החורגת מן המעגל המקומי, בעל נפש סורעת, שלא היסס לתקוע את ראשו בעסקים סבוכים ומעוררי מרוץ, אף כי לא מצינו בו זימרות מנהיגותיות-פוליטיות כלשהן, למעט דרישה תקיפה לעמוד על משמרת ההלכה.

ומה באשר לקירקוב? זו התייחסה במעמדה המי' דיני והמשפטי, שכן היתה "עיר חופשית", מעין רפובליקה עצמאית, במשך כשלושים שנה (עד 1846, שעה שעברה לחסות אוסטריית). הרמות המרכזיות הגורנה כאן היא של רוב בער מיזיליש, לימים רב בוורשה ומי שנתפש פחות כלמרח ויותר כסמל לפטריוטיות ואחוזה יהודית-פולנית. בעקי' בות מחקריה של ד"ר רחל מנקין, גם גרטנר מציגו בקשרי המקורי, רבי-שתרלן מסורתי שהעריכות עליו או ההסתרייגויות ממנו לא נבעו מעמדותיו הלאומיות-הפוליטיות אלא מתפקודו כרב ומעמדו תני בעניינים פנים-קהילתיים. מקום ניכר מוקרש להכנתן ההרומנטיות של דייני העיר (אברהם נפתלי יענר וחיים נתן דמביצר), שניהם למדנים בעלי נטיות משכיליות וסקנקיות שהיו צגונים זה לזה. התעצמותם של הריינים היתה בעיקרה בשנות התמישים, בין עיבתו של מיזיליש (1856) לטיניו של הרב שמעון סופר (1861), שענייניו כבר חרגים מתקופת הדיון של הספר.

בפרק המזיים דן גרטנר בממצאיו על בסיס השי' וואתי' נדחה: מאגר נתונים של למעלה מאלף רבנים ודיינים שפעלו בגליציה. נתונים אלה מאפשרים לו לבחון את סמיךר הרבנות והריינות בקהילות נוס' פות בגליציה ולא רק בערים הגדולות. דמותו של צבי הירש חיות מזולקוה, למשל, משמשת דוגמה ל"רב משכילי" - טיפוס ייחודי לגליציה, שכמו תו איתר גרטנר גם בקהילות נוספות והוא שונה מן הטיפוס הניאורארתורוקסי שהתפתח במקביל בקהילות גרמניה. טיפוס הלמרח המשכילי, שנחשף להשכלה מתונה אך לא התנתק מבית המדרש הישן ודיו חרל מקיום מצוות, עיצב בגליציה רגם ייחודי של מה שגרטנר מכנה השכלה מסורתית. רגם זה (שלמען האמת כמותו אנו מכירים גם בליטא) עיצב את תודעתם העצמית של רבנים גליצאים רבים כבעלי זהות רבנית מובחנת. עוד מועלית כאן תבונת חשובות הקשורות בהשפעות תהליי כי האורבניזציה על הרבנות, שאלות של גיידות הבניינית זהות, ובעיקר דיון בתופעה החדשה יחסית של "רירשת הרבנות", שמתפרשת ככלי אורתודורי' קסי' מודרני לאמבק ממורדנה. הקלות היחסית שבה התקבל חירוש זה קשורה להתקבלותה הגורפת של שיטת החורשה הגבנית בקהילות החסידייות. הפרק נגמר בדיון מרחק על "מחקר הרבני", המתואר במלוא היקפו וגווניו, לא כתגובה פולמרי' סית "לחכמת יששאל" שהתחלה בגרמניה, אלא כהפנמה שמרנית של המורדנה, שבאה לענות על צורך פנימי והיא חלק מתהליכי השינוי שעברה הרבנות.

גרטנר מציע בעבודתו רווייה בדימוי שהביא את חוקרי התקופה להתמקד בפולמוס שבין השי' כלה לבין חסידיות. לטענתו, מוקד השיח והעימות העיקרי, שממנו התעלמו החוקרים, היה דווקא הצייר השכלה-רבנות. טענה זו תורגמת לראייה מאוזנת ומגוננת יותר של התקופה, ועדיין יש לזכור גם את הצייר רבנות-חסידיות, שאף הוא היה רווי מתחים ולבטים. השפעתה של החסידות על הרבנות בגי' ליציה ניכרת כמעט בכל היבט אפשרי, אך גרטנר גורס כי השפעה זו לא חילחלה אל העיר הגדולה, והתמקדה בעיקר בעיירות.

אני סבור שהשפעת החסידות על הרבנות היתה רבה הרבה יותר, והרבר בא לירי' ביטוי באירוע מפתח, שאמנם התרחש כ-1869, שתיים לאחר "סגירת" ספרו של גרטנר, אך שרישיו מוקדמים הרבה יותר, וזו המחלוקת הגדולה בין חסידיות צאנז לסדיגורה. כפי שהראיתי בספרי "הציץ וני' פגעי", שיצא לאחרונה, צאנז וסדיגורה היו אמנם עיירות קטנות, אך המחלוקת המרה שניצתה ביניהן השפיעה על המערכת הרבנית כמעט בכל מקום, במיוחד בגליציה, והעסיקה גם את רבני הערים והמלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיפטר ממנה.

לא הצליחה הקהילה המסורתית למצוא מועמד מתאים למלא את מקומו של הרב יעקב אורנשטיין שמת ב-1839. משכר זה הוביל למינויו המפתיע של הרב המתקדם אברהם כהן, להתעצמותה של קהילת המשכילים, למערכת הסתה מבוועדת נגד הרב כהן ולתוצאה הטרגית של הרעלתו למוות בשנת 1848. הרמות הרבנית המרכזית בתקופה זו היא הפוסק הסמכותי הירוע יוסף שאול נתנזון ("שואל ומשיב"), וגרטנר מקריש לו תשומת לב מפורטת, תוך הגדרתו כ"רב־מגיב" - רגם שלר' עת גרטנר נתפך לרועה ביותר בגליציה. ומהו רב מגיב? זהו רב פרגמטי, שמודע לאתגר המורדנה, מגיב עליה בעיקר בדחיה, אך לעתים גם באימוץ חלקים מתוכה, ומנסה לשרטט מחדש את הגבולות שבין המחנות.

בטרנפול, אף היא בגליציה המורדחית, היה סיי' פור שונה. זו ערים של המשכיל יוסף פרל מכאן והרבנים בני משפחת באב"ד מכאן. גם כאן נוצר רה הורמנות ייחודית למינויו של רבי־משכיל, הלא הוא שי"ר, שמאוחר יותר גם היה לרב של קהילת

הרב שי"ר

ב"הרב והעיר הגדולה" משחזר חיים גרטנר את הפולמוס העז והסבוך שפרץ עם מינויו של הרב שי"ר לרבנות בטרנפול, שנתפש בעיני בני הזמן כנקודת מפנה דרמטית ביחסי השכלה־אורתודוקסיה

פראג. בחירת שי"ר לרבנות העיר הציתה פולמוס עז בין המחנות ותגפשה בעיני בני הזמן כנקודת מפנה דרמטית ביחסי השכלה־אורתודוקסיה, וכמוי' בן ציון דרך בתולדות הרבנות. הרמות הרבנית החשובה בטרנפול היא הרב יהושע קלוגר, ובנייני - למרח נחבא אל הכלים, שמיטע לעסוק בענייני ציבור. חולשתו הביאה לחיזוק מערעם של הדיינים - התקפים, שפעלו במקביל לרבי־המשכיל (שי"ר) ולרבי־הפרוש (באב"ד).

עיקר הפרק מוקדש לבירור הפולמוס על מינויו של שי"ר לרבנות העיר. גרטנר משחזר את פרטיה של פרשה סבוכה זו, ותוהה אם הפעלתנות המש' כילית בגליציה כוונה בעיקר נגד החסידות (כפי שמקובל לחשוב), או שמא גם נגד האליטה הרבנית בכללה ונגד מוסר הרבנות. מסקנתו היא, שהמאבק ברבנות המסורתית אכן תפס נפח ממשי בפעילותם של המשכילים. גרטנר מראה שפרשת מינויו של שי"ר חתנה למעשה את כל המחנות: היו משכיי' לים בין חורשי רעתו של שי"ר ובין תומכיו היו גם רבנים. המאבק אל היה רק רעיוני אלא נתפרך גם לבעיה אישית, ובצדק תלה גרטנר את האשם בכך במעורבותו העמוקה של יוסף פרל לטובת שי"ר ובהצלחתו להפוך את כל מי שהתנגד לו ל"חסיד". ברורי' היתה באותה עת מן הקהילות המיוחסות בגליציה וגם היא וותהה עם מסורת למדנית ורבנית עתיקת יומין. הרמות הרבנית החשובה שפעלה בה בתקופה זו היה שלמה קלוגר, דיי' ופוסק מקצועי ופורה, שלא כיהן כרב הקהילה, אך היה מגיד ודרשן, פעיל ומעורב עד צוואר בעסקי ציבור, ולוחם ללא חת בכל מה שזוהה כחידוש ושינוי. מעמד הרבנות בברודי הושפע מתהליך שגרטנר מגדיר כ"הפרדת האליטות", כלומר ניתוק בין אוליגרכיות הממון

דבר שהרבנים הרגילים לא עשו ולא הוכשרו לו - אלא שגם אל היה תלוי בידע הפורמלי של ההלכה וסמכויותיו הן על־קהילתיות ואינו מוגבלות רק לקהילה המסוימת שבה הוא גר.

חיים גרטנר בוחן בספרו את מעמד הרבנים העירוניים בגליציה באמצע המאה ה-19, שבה אותגרה הרבנות המסורתית על ידי רגמי רבנות חדשים, ועל רקע של עימותים בלתי פוסקים בין חלקיה השונים של החברה היהודית. הוא עושה זאת בדרך של עיון מדויקרק במוסר הרבנות והריינות, כפי שהתפתח בארבע ערים גליצאיות גדולות: לבוב, טרנפול, ברודי וקרקוב.

המושג "העיר הגדולה" משפתה גרטנר - ולא רק בכותרת, המרמזת בשוכבות על סדרת טלוויזיה ידועה, שעולמה רחוק ת"ק פרסה מעולמם של רבני גליציה - ראוי לבחינה מדויקת. מי שיגיע לביי' קורב בברודי של היום (באוקראינה) עשוי לשפשף את עיניו בתמימה לנוכח הידרלולתה המחפירה של עיר זו, ובמיוחד לנוכח מה שקרא ושמע על מרכי' זיזתה של "עיר ואם" זו בעולם התורה והתשכלה. אנחנו עוסקים אפוא בערים גדולות, אבל אין אלה כרכים מרובי אוכלוסין. מרובך בערים צנועות בני' כמאתיים אלף יהודים - כמספר התושבים שגרים היום בראשון לציון - ובסוף התקופה, 1869, שולש מספרם ועמד על כ-575,000 יהודים, כמספר התור' שבים שגרים היום בתל אביב ורמת גן.

ברור אפוא שערים אלה שונות מאוד מערי המי' טרופולין המוכרות לנו, אבל מה ששובש יותר - הן גם היו שונות מאוד מן העיירות שבתן גרו רוב אוכי' לوسی ישראל במאה ה-19. אמנם יהודי' פולין נהנו תמיד ממעמד של "עירוניים", אך אין זה אומר שהם גרו בהכרח בערים, אדרבה רובם גרו בעיירות בינוי' ניות וגדולות. השוני היה רב משמעות, שכן במאה ה-19 עיר גדולה אינה רק עיירה גדולה מאוד, אלא דפוס קיום גיאוגרפי ואנושי חדש, שבו נוצרו תנאים שונים מאי־פעם גם לפעילותם של הרבי' נים, בעיקר הכרח להתמודד עם קבוצות חשובות שאינן מכירות עוד בסמכותם כפרשניה הבלעדיים של המסורת הדתית.

בעצם זהו מוקד העימות החשוב ביותר שבין הרבנות למורדנה, וגרטנר דן בו, במישורין ובעקי' פין, לאורך כל הספר. לראשונה מובאח מאות שנים אותגרה הרבנות בגמים חלופיים של הנהגה: רבי־משכיל מכאן, ורבי חסידי מכאן. באשר לרב המשכיל, אין מורכר רב ברב מורדני, שיועד את שפת המדינה והופעתו החיצונית מעורבנת, וגם אין הכתוב מדרב ב"רבינר" פורמרי' נוסח גרמניה. מרובך בתלמידי חכמים, שכמו מעמיתיהם הרבנים המסורתיים צמחו בבית המדרש הישן והטקסטים הסמכותיים מוכריים להם היטב, אלא שתבונתו העי' העבר שלהם באשר לדת ומקורותיה, ותבונת העי' תידי באשר לדרך התקרמותה הרצויה, היו שונות לחלוטין מאלה של הרבנים המדיינים.

המשכילים הראשונים לא היו "חילוניים". לא רק שלמה יהודה רפפורט (שי"ד), שבמקרה שלו אפילו קשה להבחין בהבדלים חיצוניים בינו לבין רבנים אחרים, אלא גם אישים כמו יוסף פריד היצחק בער לווינזון (ריב"ל). ההשכלה באישית לא היתה תנועת חילון, אלא תנועת התחדשות דתית, שבין השאר נאבקה בקבלה ובחסידיות, מתוך שראתה בהן לא רק דומים הסוטים מררכה ההיסטורית של הדת היהודית, אלא גם כאלה שמאיימים על יכו' לתה לבריא ולהתחדש. הרבנות השמרנית נרתעה ממאבק זה ושייכה את עצמה באופן מובהק למחנה האורתודוקסיה המתהווה, שכלל בתוכו גם את החי' סידים, אך המשכילים, שצברו כוח וביטחון עצמי בעיקר בערים, הצליחו ליצור בהן אווירה עוינת לחסידיות. עובדה היא, שלמרות שהתקופה הגרונה היא תקופת השיאי בחתעצמותם של החסידות, בכל זאת היא לא הצליחה להתפשט באופן גורף בערים, וגם אם היו לה מאחזים שם, השפעתה היתה שולית.

פרקי הספר מאורגנים, כאמור, על פי ארבע קטלגיות ויותר מרי אינטרסנטים שימששו בו. וכן, רבנים שראו את עצמם לא רק למדנים, הראיים לזכויות יתר וליחס של כבוד והערצה, אלא גם מנהיגי ציבור, מצאו עצמם, לא פעם, בעמדת נחיתות, מן מול אליטות הנהגה המסורתיות כמו הפרנסים או הגבירים, מן מול כוחות רוחניים בעלי עצמה כמו האדמו"רים השליחים. אלה האחרונים העמידו רגם הנהגה חדש, שעל הרב להיות מצויד גם בהשכלה כללית וכיזיעות בפילוסופיה ובפרגוגיה,

הרב והעיר הגדולה: הרבנות בגליציה ומפגשה עם המורדנה, 1815–1867, מאת חיים גרטנר, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשע"ג, 454 עמודים

זה לחשוב על זימן אקטואלי יותר להופעת ספר חדש על תולדות הרבנות ומפגשה עם המורדנה, כאשר שאלת ה"דיל" על המועמי' דים לכהן ברבנות הראשית בישראל מעסיקה את השיח הציבורי בישראל. באחרונה גם התבשרנו על רפורמה צפויה במוסר "רבני השכונות" ועל האפשרות שה"שלטונות" (מונה שיש בו ניוחות של ימים עברו, כשהשלטון הלא־יהודי היה מעורב בענייני רבנות) יממנו מאצד המדינה את משכורדי תיהם של רבני קהילות לא־אורתודוקסיות. אם כל אחד מהרבנים והפוליטיקאים שמעורבים בבחישות אלה יקנה עותק מספרו של חיים גרטנר, כולם ירי' ויווח.

עסקי רבנים ורבנות נמצאים דרך קבע על סדר יומם של בני החברה היהודית המורדנית, אם אלה שאינם נדרשים בדרך כלל לרבנים, ובוודאי שאינם נוקטים להררכתם או עצתם, אלא במקום שהמדינה החילונית כפתה זאת עליהם. הרבנות בישראל של היום היא חלק מהסדרים בין־מפלגתיים, המנסים ליישב בין חילוקי דעות רעיוניים, לבין צרכים אמיתיים של ביקוש שירותי דת ואספקתם, וכמוכן אינטרסים פוליטיים וכלכליים.

שאלות אלה העסיקו גם קודם להקמת המדינה את בני החברה היהודית, אך לא בהכרח כבעיה אלא כחלק ממציאות חברתית, שראתה ברב חלק חיוני ממוסדותיה של כל קהילה יהודית אוטונומית. אך לא תמיד היה כך, למרות שמשה מכונה "רבינו", מוסד הרב לא ירד עמו בהר סיני. בתקופת המקרא ובימי המשנה והתלמוד לא שמענו על רבני קהילות או עיירות, ובוודאי לא על רבנים ראשיים. מוסד הרבנות הקהילתית הוא פרי הקיום היודי בגולה ומה שהיסטוריונים קוראים: "החברה היהודית המי' סורתית".

כפי שבכל קהילה יהודית היו בית כנסת, מקוה ובית קברות, כך היו בה גם רב, חזן ושמש. כולם היו שיכרי קהילה, כלומר בעלי תמחות, שהיו ניקו שירותים מקצועיים ובתמורה נכרת עמם חוזה ושולמה להם משכורת. למעמד פורמלי זה, שקבע יחס' תלות בין הרבנים לבין הפרנסים, שיכלו להרחים או לפטרם אם לא נשאו חן בעיניהם, היו מכונן השלכות. מצד אחד, תלות זו יצרה תודעת שירות אצל הרבנים, שירעו כי אם לא יעמדו בצי' פיות ויצדיקו את משכורתם ייקחו מישוה מוצלח שים ובני חורין כמדיינתנו רוסייה". לרבנים החרשים פין, לא הביאה למתחים לא רצויים בין נאמנותו של הרב להלכה ולמצפנו התורני לבין בני קהילתו שציפו ממנו להתחשב בצורכיהם.

תופעה הרבה יותר המורה, שנבעה מהסדרים אלה, היתה מעורבות השלטונות במינוי רבנים, דבר שהביא להשחתה מוסרית וקניייתה של הרבנות מדי' בעלי שוהר. תופעה זו, המוכרת עוד מתקרי' פת התלמוד ("אילין רמתמנין בכסף" - ירושלמי, ביכורים), הגיעה לשיאה בפולין של המאה ה-18, וירודים הביטריים הקשים שבהם השתמשו אישים כמו הבעל שם טוב או יעקב יוסף מפולנאה (שהיה בעצמו רב קהילה) נגד רבנים בני זמנם, שאותם ראו שקרנים, מושחתים, ובלשוננו הלא עדינה של ר' יעקב יוסף: "שרדן יהודאין". אך מעז יוצא לע' תים מתוק. רבי שניאור זלמן מליאדי, מייסד חב"ד, סבר כי למצבה הירור של הרבנות היתה השפעה דרמטית על צמיחת החסידיות והתפשטותה. חלוקת פולין בשלהי המאה ה-18 וייצובו של השלטון הורי' סי' החדש הביאו להפלת "ממשלת הרבנים" שאינם הגונים, ובר בכך איפשרו התפתחות רגם חדש של רבנות, שאינה כופה עצמה על הציבור ויודעת לה' תחשב בצרכיו הרוחניים: "ואוי נעשו כל העם חופ' שים ובני חורין כמדיינתנו רוסייה". לרבנים החרשים הללו "אין תקיפות על איש, ואף אחד אינו חייב לחלוק להם כבוד ולהפריש עבורם סך מההכנסות, אלא מי שתפץ בכך נוסע לרב כזה" (כרם חב"ד, ד, עמ' 46–47, 94).

זו היתה אפוא המציאות המורכבת שבמסגרתה פעלו רבנים הגונים לאורך כל ההורות: מצד אחד, הם היו בעלי מקצוע יוקרתי המספקים שירות תר' רני' מצד שני, לא היה לו עיסוק מתגמל מבחינה כלכלית ויותר מרי אינטרסנטים שימששו בו. וכן, רבנים שראו את עצמם לא רק למדנים, הראיים לזכויות יתר וליחס של כבוד והערצה, אלא גם מנהיגי ציבור, מצאו עצמם, לא פעם, בעמדת נחיתות, מן מול אליטות הנהגה המסורתיות כמו הפרנסים או הגבירים, מן מול כוחות רוחניים בעלי עצמה כמו האדמו"רים השליחים. אלה האחרונים העמידו רגם הנהגה חדש, שעל הרב להיות מצויד גם בהשכלה כללית וכיזיעות בהשמויות של חידרים - לטפל במצוקות הרוחניות והגשמיות של יחידים -

בערים הגדולות של גליציה במאה ה-19 נאלצו הרבנים להתמודד לראשונה עם קבוצות חשובות שלא הכירו עוד בסמכותם כפרשניה הבלעדיים של המסורת הדתית, ועם רגמים רגמים חלופיים של הנהגה. באותו מפגש של הרבנים המסורתיים עם המורדנה עוסק ספרו של חיים גרטנר, "הרב והעיר הגדולה"

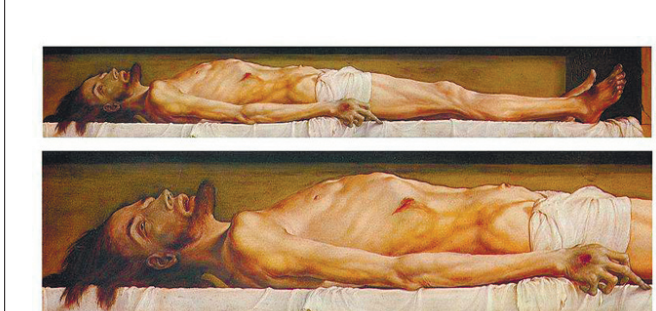

טרנפול. נקודת מפנה דרמטית ביחסי השכלה־אורתודוקסיה

תמונה | יונתן הירשפלד

קנייוק מת

אני מקדיש לו טור על ישו המת של הולביין

ניוק מת. הסופר שהקדיש את שנותיו האחרונות ללמוד למות מח' זיק כרגע בתעודת גמור בהצטיינות. הכרתי אותו מעט אבל היטב. אני מקדיש לו טור על ישו המת של הולביין כי הולביין הוא היחיד שיכול לצייר את ישו ושהנושא לא יהיה ישו אלא המוות. הולביין, כתבתי פה פעם, היה בן בלי רת, קניוק בוודאי היה אוהב את זה. בראשית שנות האלפיים, כשהייתי סטודנט שנה א' או ב' בבצלאל היתה לי אהבה גדולה. היא גרה ברחוב ביל"ו 13 בתל אביב והשכן שלה מלמטה היה יורם קניוק. במקום אחר אספר אם יודמן על סיפור האהבה ההוא. עתה, משוה על השכן בלבמטה. פעם אחת קרה שהייתי אצלם בבית ברושק משהי' לקרוא את "רוקטור פאוסטוס" של תומס מאן. ייתכן שישוק לצדרי, איני זוכר. פרק הסיום של הספר הבנוי כולו כסי' מפוניה הוא מעין קרשנדרו גרעש וסוחף. טרקתי את הספר ויהי' ירדתי במדרגות ורדפתי על דלתו של קניוק. "למד אותי לכתוב ככה" אמרתי לזקן. מבוהל, ללא ספק מופתע, קניוק הרכיב משקפיים והביט בספר שהושטתי לו ואז אמר: "זה מטיפוש. הרי תומס מאן כבר כתב ככה. למה שתצרה ללמוד לכתוב כמו מישוה אחר?"

בבבילי, בגיל 24 זה היה שיעור גדול, חד ומהיר. קניוק אהב לארח אותנו אצלו ולספר לנו סיפורים. אני אהבתי אותו כי הוא היה סופריצייר. כי הוא היה אדם מקסים, צנוע ומגנבני.

יש המת בקבר של הולביין, הוא אחד מהציורים האלה שלוקחים את המוות ברצינות אבל עוקפים את הקלישאות הריקות שעוטפות את השיח עליו. כמו תחיבתו של קניוק בשנים האחרונות שהייתה כתיבה שנועדה להבין יותר מאשר כתיבה שנועדה לספר או להגיד או ללמד. מול הציור הזה של הולביין עומד כל צופה על קו פרשת המים האמוני שלה: או להיות דוסטויבסקי, ולהכריע שמי שרואה את ישו המת בקבר של הולביין וממשיך להאמין שישו קם לתחייה הוא מאמין באמת: או לעמוד מול הציור הזה כמו גיטשה, שאישר אחרי מבט קצר: "אלוהים מת". שניהם כמובן החמיצו את העיקרי: הולביין חופר את הקונבנציה ומציג את מותו הפרטי של ישו כמטונימי לעניין הכללי המשותף לכל האנושות.

חוקרת התרבות ז'וליה קריסטבה כותבת על הציור ב"שמש שחורה, דיכאון ומלנכוליה" שהו ציור ללא קומפוזיציה וללא אצבע, שהו ייצוג של הבלתי ניתן לייצוג ציורי', באמצעות ציור נטול ציור. קניוק היה אוהב את זה.